

HRVATSKOGLAGOLJSKA *KNJIGA O JOB*

DR. ANTONIJA ZARADIJA KIŠ, ZAGREB

Poema Mudrosti

U prefaciji prijevoda *Knjige o Jobu* s hebrejskog¹ za Vulgatu, Sv. Jeronim između ostalog ističe »... da je kod Jevreja *Knjiga o Jobu* bila na glasu kao uvijena i klizava ili kako to grčki retori vole kazati ἐσχηματισμένως (prijevaran)«. Rad na ovoj knjizi Sv. Jeronim uspoređuje s lovom na jegulju, to jest »kad je hoćeš čvrsto prihvatiti rukama, pa što je čvršće držiš, to ti prije klizne iz ruke«.²

Sv. Jeronim (331-420), taj veliki erudit, neumorni pisac, talentirani i strasni prevoditelj, strog u svojim načelima, i prema sebi najprije, svojim je temeljitim proučavanjem uspio vratiti oko 800 stihova izgubljenih nemarom prepisivača tijekom stoljeća, te tako za dvadeset godina usrdnog rada uspio modelirati *ex veritate hebraica* starozavjetnu *Knjigu o Jobu*.

A kakva je ona u hrvatskoglagoljskim kodeksima? Staroslavenski prijevod *Knjige o Jobu*, a uz ostale dijelove Svetog Pisma, dar je slavenskih apostola Konstantina-Ćirila i Metodija (IX. st.), kako je ostalo zabilježeno u Žitiju Metodijevu: ... отъ ученикъ своихъ посаажъ дѣва попу скорописъце зѣло, прѣлози въ брѣзѣ вѣсе knjы испъл'нь, развѣ Макавѣи, отъ грѣчьска jazyka въ словѣнскъ шестiju мѣсець, начѣнь отъ мarta мѣсеца до дѣвоjудесету i шестiju дѣнь октебре мѣсеца.³ Prijevod je dakle nastao nesumljivo po grčkom predlošku ali nije isključen ni hebrejski, da bi kasnije bio popravljan prema Vulgati, s obzirom na to da papa Inocentije IV. godine 1248. i 1252. dopušta slavensko bogoslužje i glagoljicu, sve dok raznolikost slova, kako on to kaže, ne šteti rečeničnoj misli: dummodo ex ipsius varietate litterae sententia non laedatur, pa se svi tekstovi moraju prilagoditi latinskim.

Od postojećih tridesetak glagoljskih kodeksa od 13. do 16. stoljeća koji sadrže *Knjigu o Jobu* ili neke njezine dijelove 23 su brevijara (od toga tri tiskana: Baromičev iz 1493, Brozičev iz 1561, i prvotisak brevijara iz 1491.), pet fragmenata, jedan ritual (Klimantovičev iz 1512.), jedan zbornik (Pariški iz 1375.) i jedan psaltir (Lobkowiczov iz 1359.). Brevijarski tekstovi

¹ Naglašavamo ovdje s *hebrejskog*, jer je prvi Jeronimov susret s *Knjigom o Jobu* bilo njegovo ispravljeno kritičko izdanje Joba iz Itale.

² A. SOVIĆ: *Knjiga o Jobu*, Bogoslovska smotra 29, Zagreb 1941, str. 330.

³ GRIVEC-TOMŠIĆ: *Constantinus et Methodius Thessalonicenses: Fontes*, Radovi Staroslavenskog instituta 4, Zagreb 1960, str. 164.

Knjige o Jobu dijele se u dvije skupine s obzirom na njihove matične predloške. U prvu grupu idu tekstovi iz sedam brevijara koji su prevedeni prema LXX, a u drugoj su oni koji su prevedeni prema Vulgati.

LXX

VULGATA

Vb ₁ 13./14. st.	VO iz 1396	N ₁ iz 1459.	Vat ₅ iz 1379.
Vb ₂ 14. st.		N ₂ iz 1495.	Mos iz 1442.
Vb ₃ 15. st.		Pm 14. st.	Vat ₁₉ iz 1465.
MR161 iz 1442.		Dab iz 1486.	
Pad 14. st.		Lab 15. st.	
Mavr iz 1460.		Vat ₁₀ iz 1485.	
		D215 15. st.	
		Oxf 14. st.	
		Brib iz 1470.	

Kad je riječ o desnoj skupini tekstova naše tabele, moramo imati na umu da ti tekstovi koji pripadaju **Vulgatinom** predlošku nisu neovisni, već su nastali na **Septuagintinoj** osnovi, a prijevodi su bili popravljeni i **uređivani** prema Vulgati, upravo onako kako je i sam Sv. Jeronim u početku postupio s *Knjigom o Jobu*. Bez obzira na prepisivačku djelatnost koja je ovdje osobito izražena, prepisivači su naslijeđenim tekstovima često pristupali stvaralački, mijenjajući pritom promišljeno fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke osobine zadanog teksta. Tako se i u *Knjizi o Jobu* primjećuje i sustavno mijenjanje, tj. pokušaji preinačavanja starog teksta i njegovo dotjerivanje prema latinskoj Vulgati i sustavno čuvanje određenih jezičnih osobina, čime tekst obiluje **arhaizmima** u kojima se vjerno ogleda spomen prvog prijevoda s grčkog originala. Dakle, tamo gdje je oslobađanje utjecaja LXX bilo veće, odnos prema Vulgati je bio slobodniji, te je piščeva individualnost dolazila više do izražaja. Teško je ovdje »proučavati crkvenoslavensku normu hrvatske redakcije, već možemo samo razlikovati osobine starije i mlađe ili otkrivati značajke jedne ili druge skupine **rukopisa**«. ⁴ Prevoditelji i prepisivači starih tekstova bili su slobodni držati neke osobine bitnim ili nebitnim za svoj jezik, a u prevođenju se vidi čas dobro poznavanje latinskog teksta, a čas njihova nevještna u prijevodu. Moramo imati na umu da je u srednjem vijeku starozavjetna *Knjiga o Jobu* bila omiljeno štivo, te se mnogo čitala i prepisivala, ne samo zato što je ideologija onog društva možda bila **najizražajnija** upravo u *Knjizi o Jobu*, već i zbog jednostavne koncepcije o Bogu i njegovu spletkarenju s đavlom, te jakom emocionalnom obojenošću čime *Knjiga o Jobu* postaje u neku ruku Biblia **pauperum**. Ovakav tip teksta daje veću mogućnost individualnom izražavanju i oslobađanju od strogih prevoditeljskih normi, pa je time odvajanje od predloška veće.

Posebnu ćemo pozornost obratiti na glavu 28 *Knjige o Jobu*, poznatu pod nazivom *Poema Mudrosti* ili *Pohvala Mudrosti*, te pokušati osvijetliti njezinu ulogu u *Knjizi o Jobu*.

Do sada najprihvatljivije, od brojnih stajališta o autoru *Poeme Mudrosti*,⁵ je ono G. Fohrera koji čvrsto zaključuje da *Poema* nije djelo autora *Knjige o Jobu*, te da je to naknadni dodatak iz nekog sasvim drugog teksta, s obzirom na sadržajnu i formalnu **analizu**⁶ i, konačno,

⁴ J. TANDARIĆ: *Crkvenoslavenskajezična norma u hrvatskoglagoljskomritualu*, Slovo 32-33, Zagreb 1983, str. 59.

⁵ Dhorme, Kraeling, MacDonald, Westermann, Tournay, itd.

⁶ G. FOHRER: *Das Buch Hiob übertragen und herausgegeben*, Krefeld, Scherpe-Verlag 1948, str. 392.

na refleksivni stil Poeme koji je potpuno kontrastan drugim dijelovima *Knjige o Jobu*.⁷ Kao takva, *Poema Mudrosti* je umetnuta kasnije u *Knjigu o Jobu*, ali ranije od Elihuovog monologa koji je također naknadni dodatak, a smješta se negdje u III. st. prije Krista .

Nastanak Poeme vezan je niz dugu deskripciju, u početku vrlo kratke maksime koja se predstavlja kao zagonetka⁸ s pitanjem u stihu 12 i 20.

28,12 Premudrostъ ubo kadê ob'rêtaet' se
i kotero mêsto es(т)ъ razuma

28,20 Ot kudu ubo premudrostъ prihoditъ
i kotero mêsto es(т)ъ razuma⁹

i dva odgovora od kojih je jedan negativan:

28,13 Ne vêstъ č(lovê)къ cêni ee ni
ob'retaet' se v' zemli bl(a)godêt'no
živučihъ

ponovljeno u okrnjenom stihu 21

28,21 v sv(ê)тê n(e)b(e)съ tait' se¹⁰

ali u drugom obliku, a razvijen je u 28,1-11 i 28,15-19.¹¹ Negativan odgovor se razvija od samog početka Poeme u gore navedenim stihovima, negirajući sve moguće načine koji bi otvorili put k Mudrosti. Pozitivan odgovor koji je ujedno i rješenje cijele zagonetke, dat je u stihu 23:

g(ospod)ъ razumêetъ putъ ee
i se znaetъ mêsto ee

a opisan u stihovima 24-27.

⁷ Zanimljivo je stajalište M. Jastrowa za kojega je 28. poglavlje komentar cjelokupne *Knjige o Jobu*. (v. M. JASTROW: *The Book of Job, its Origin, Growth and Interpretation*, London 1920, str. 136.

⁸ C. WESTERMANN: *Der Aufbau des Buches Hiob*, Tübingen 1956, str. 104-107.

⁹ Odras ovih stihova nalazimo kasnije u Baruhu 3,15:
*Ali tko je otkrio prebivalište Mudrosti,
tko li prodro u njene riznice.*

¹⁰ lat. *abscondita est ab oculis omnium
viventium volucres quoque caeli latet*
v. *Biblia Sacra Iuxta Vulgatam versionem*, Stuttgart 1969, t. I, str. 753.

¹¹ U našim brevijarima nedostaju stihovi 18 i 19
lat. 18 *excelsa et eminentia non memorabuntur
comparatione eius
trahitur autem sapientia de occultis
non adaequabitur ei topazium de
Aethiopia nec tincturae mundissimae
conponetur*

Kad je riječ o ulozi *Poeme Mudrosti*, možda je pretjerano mišljenje da je tu »središte problema *Knjige o Jobu*«,¹² njezin »vrhunac«¹³ ili da je ona »briljantno remek djelo«,¹⁴ već je 28. poglavlje bolje shvatiti kao ubačenu pauzu nakon dugih dijaloga i monologa koji su joj prethodili i koji još slijede. Poema se doima poput tihe meditacije ili opuštanja prije finalne Jobove apologije kojom se zaključuje dijalog između Joba i tri njegova prijatelja. Poema je, u isto vrijeme, most između dijaloga (4 - 27; 29 - 31). *Poema Mudrosti* je, dakle, priznanje ljudske nemoći za njezinom spoznajom i osuda je smjelih razgovora s tom temom. Jer, trezor Mudrosti je nedokučiv i čovjeku i nadčovjeku, on pripada Bogu.¹⁵ Ovu je temu kasnije obradio Sv. Augustin u *Ispovijedima* (10,9).¹⁶

¹² M. THILO: *Das Buch Hiob neu übersetzt und aufgefasst*, Bonn 1925, str. 115.

¹³ V. E. REICHERT: *Job with Hebrew Text and English Translation, Commentary*, Hindhead 1946, str. 140.

¹⁴ A. LODS: *Recherches récentes sur le Livre de Job*, Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses 14, Strasbourg-Paris 1934, str. 513.

¹⁵ Tema je razvijena već u Gilgamešu: ... *nema puta govoraše mu, i ako pak dodes do mora kako ćeš ga preći? Nitko nikada nije prešao more osim Sunca... Zar ne vidiš da si ti samo čovjek.* cf. Ch. VIROLLEAUD: *Légendes de Babylone et de Canaan*, Paris 1949, str. 46-51.

¹⁶ »J'ai interrogé la terre et elle m'a répondu: «Ce n'est pas moi ton Dieu». Tout ce qui vit é sa surface m'a fait la même réponse. J'ai interrogé la mer et les abîmes, les êtres animés qui y évoluent et ils m'ont répondu: «Nous ne sommes pas ton Dieu; cherche plus haut que nous» (...) J'ai interrogé le ciel, le soleil, la lune, les étoiles: «Nous ne sommes pas non plus le Dieu que tu cherches», m'ont-ils affirmé. Alors j'ai dit à tous les êtres qui entourent les portes de mes sens: «Parlez-moi de mon Dieu puisque vous ne l'êtes point, dites-moi quelque chose de Lui.» Et ils m'ont crié de leur voix puissante: «C'est Lui qui nous a fait». C'était par ma contemplation même que je les interrogeais, et leur réponse, c'était leur beauté.» cf. »Interrogatio mea intentio mea et responsio eorum species eorum«, *Confessions*. Tekst priredio i preveo P. de LABRIOLLE: *Les Belles Lettres*, Paris 1926, t. II, str. 246.

JOB XXVIII*

1	Imatŝ srebro zvêr'ê začelo i zlato mêsto es(ŝ) · vziŝmaet' se	<i>habet argentum venarum suarum principia et auro locus est in quo conflatur</i>
2	elêzo vz(i)mlet' se ot z(e)mle · i kam(e)ŝ ras'cvrtŝ teplotoju obračŝaet' se v'ne ·	<i>ferrum de terra tollitur et lapis solutus calore in aes vertitur</i>
3	Vrême poloŝi t'mamŝ · i v'sêhŝ k(o)nci smotriŝ ŝa · Kamenŝ ubo magli · i sêŝŝ semrtŝnaê	<i>tempus posuit tenebris et universorum finem ipse considerat lapidem quoque caliginis et umbram mortis</i>
4	razdêlŝiŝ potokŝ · Ot ljudi stranuetŝ têhŝ ie otêhŝ esi nogu nevolniŝ č(lovê)kŝ bez' puta ·	<i>dividit torrens a populo peregrinante eos quos oblitus est pes egentis hominum et invios</i>
5	Zemla ot neže is'hoditŝ hlêbŝ v' mêsto svoje va oganŝ povračŝaet' se ·	<i>terra de qua oriebatur panis in loco suo igne subversa est</i>
6	Kameni ŝafira · mêsto ego i skrina zlata	<i>locus sapphyri lapides eius et glebae illius aurum</i>
7	staze ne pozna p'tiçŝ · ni prozrêlo es(ŝ) oko lica ihŝ ·	<i>semitam ignoravit avis nec intuitus est oculus vulturis</i>
8	ni popraše e čeda trŝ(a)c' ni proide l'vica	<i>non calcaverunt eam filii institorum nec pertransivit per eam leaena</i>

*Tekst *Poeme Mudrosti* je transliteriran iz Mos brevijara prema usustavljenoj normi Staroslavenskog zavoda u Zagrebu: $\mathbb{A} = \hat{e}$, $\mathbb{P} = \hat{f}$, $\mathbb{W} = \hat{c}$, a u okruglim zagradama razriješene su kratice. U kritičkom aparatu zabilježeni su svi tipovi varijanata obzirom na tekstove u N_2 , Dab i Vatŝ brevijaru. Latinski tekst uzet je iz *Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem*, t. I, Stuttgart 1975, str. 753.

1	zvêr'ê] <i>zviriê</i> N_2 Dab; zlato] <i>zlatu</i> N_2 Dab; mêsto] <i>mesto</i> Dab; es(ŝ)] <i>e(stŝ) v nemže</i> N_2 Dab; vziŝmaet' se] <i>zdimaet' se</i> N_2 - Dab;	
2	vz(i)mlet' se] <i>vzemlet' se</i> N_2 Vatŝ <i>vzdimaet' se</i> Dab; -] <i>želêzo od z(e)mle vzemlet' se</i> Dab; ras'cvrtŝ] <i>is'cvrtŝ</i> N_2 <i>racvrtŝ</i> Vatŝ <i>raz'cvrtŝ</i> Dab;	
3	i v'sêhŝ] <i>i v' vsêhŝ</i> N_2 ; k(o)nci] <i>k(o)ncêhŝ</i> N_2 ; semrtŝnaê] <i>semrt'na</i> Dab;	
4	stranuet] <i>s'tranuetŝ</i> Dab; č(lovê)kŝ] <i>ljudi</i> N_2 , bez'] <i>bes' N_2</i> ;	
5	ot neže] <i>ot nee iže</i> N_2 <i>ot neže</i> Dab; va] <i>vb</i> N_2 ;	
6	mêsto] <i>mesto</i> Dab; skrina] <i>skrina ego</i> N_2 Dab;	
7	ni] <i>ne</i> N_2 <i>na</i> Dab; prozrêlo] <i>prozrila</i> Dab;	
8	e] - N_2 ; l'vica] <i>lavica</i> Dab;	
9	k' stêni živicê stegnu ruku svoju ·	<i>ad silicem extendit manum suam</i>

	podvrati okoreniê gori ·	<i>subvertit a radicibus montes</i>
10	V' kameniêhь potoki rastrže · i vs(a)koe krasnoe vide oko ego ·	<i>in petris rivus excidit et omne pretiosum vidit oculus eius</i>
11	i glubokie · ubo daždi iz'vode · i skr(i)vene iz'vede k' s(ve)tl(o)sti ·	<i>profunda quoque fluviorum scrutatus est et abscondita produxit in lucem</i>
12	Premudrostь ubo kadê ob'rêtaet' se · i kotero mêsto es(tь) razuma ·	<i>sapientia vero ubi invenitur et quis est locus intellegentiae</i>
13	Ne vêstь č(lovê)kь cêni ee · ni ob'retaet' se v' zemli bl(a)godêt'no živučihь ·	<i>nescit homo pretium eius nec invenitur in terra suaviter viventium</i>
14	G'lubinu gl(ago)l(e)ť nêstь va mnê · i more gl(ago)l(e)ť nêstь sa mnoju ·	<i>abyssus dicit non est in me et mare loquitur non est mecum</i>
15	Ne dast' se zlato za nju učino (sic!) n izmêrit' se srebro za izmênenie ee ·	<i>non dabitur aurum obrizum pro ea nec adpendetur argentum in commutatione eius</i>
16	Ne podenet' se očrvleno v' danь ob'raza · ni kam(e)ni sard(o)na predragago · ili šafira ·	<i>non conferetur tinctis Indiae coloribus nec lapidi sardonico pretiosissimo vel sapphyro</i>
17	ne utak'mit' se ei zlato · ili staklo · ni v'spom(e)net' se k' cêni ee služiti ·	<i>non adaequabitur ei aurum vel vitrum nec commutabuntur pro ea vasa auri</i>
18	<i>excelsa et eminentia non memorabuntur comparatione eius trahitur autem sapientia de occultis</i>
19	<i>non adaequabitur ei topazium de Aethio- pia nec tincturae mundissimae componetur</i>
9	k' stêni] <i>k stêné</i> N ₂ k s'teni Dab; živicê] <i>živici</i> N ₂ Dab; okoreniê] <i>otkoreniê</i> N ₂ ;	
10	v' kameniêhь] <i>v' kamenihь</i> N ₂ ; vs(a)koe] <i>vsako</i> Dab; vide] <i>vidê</i> N ₂ Vats <i>vidi</i> Dab;	
11	iz'vode] <i>izvede</i> N ₂ Vats; skr(i)vene iz'vede] - Dab;	
12	ob'rêtaet' se] <i>obretaet se</i> N ₂ ; mêsto] <i>mesto</i> Dab;	
13	vêstь] <i>vestь</i> Dab; cêni] <i>cenì</i> Dab; ob'retaet' se] <i>obrêtaet se</i> Vats; bl(a)godêt'no] <i>ne- bl(a)god(e)tno</i> N ₂ ;	
14	g'lubinu] <i>glubina</i> N ₂ ; va] <i>vъ</i> N ₂ ; more] <i>morê</i> Dab; sa] <i>sъ</i> N ₂ ;	
15	ne] <i>nê</i> Dab; nju] <i>nu</i> Dab; učino (sic!)] <i>učineno</i> N ₂ Dab; n izmêrit' se] <i>ni iz'mêri se</i> N ₂ <i>ni izmirit se</i> Dab; izmênenie] <i>iz'mênie</i> N ₂ <i>izmenie</i> Dab;	
16	podenet' se] <i>ponese vse</i> N ₂ <i>poneset se</i> Vats Dab; očrvleno] <i>oč'vleno</i> N ₂ <i>očrvlêno</i> Dab; kam(e)ni] <i>kamene</i> N ₂ ;	
17	v'spom(e)net' se] <i>v'spomenuť se</i> N ₂ Dab; cêni] <i>cenì</i> Dab; služiti] <i>slis(i)ti</i> N ₂ ;	
20	Ot kudu ubo premudrostь prihoditь · i kotero mêsto es(tь) razuma ·	<i>unde ergo sapientia veniet et quis est locus intellegentiae</i>
21	v sv(ê)tê n(e)b(e)sъ tait' se ·	<i>abscondita est ab oculis omnium viven- tium volucres quoque caeli latet</i>
22	Pogibelь i smrtь rêsta ušima n(a)šima	<i>perditio et mors dixerunt auribus nostris</i>

	slišasta gl(a)st̃ ee ·	<i>audivimus famam eius</i>
23	g(ospod)ь razumēet̃ put̃ ee · i se znaet̃ mēsto ee ·	<i>Deus intellegit viam eius et ipse novit locum illius</i>
24	Sam bo kon(ь)с̃ь mira smotrit̃ · i vsa ēže pod' neb(e)sem̃ь sut̃ь prozrit̃ ·	<i>ipse enim fines mundi intuetur et omnia quae sub caelo sunt respicit</i>
25	Iže stv(ori) vētri brēmi · vodi izmērīt̃ mēru ·	<i>qui fecit ventis pondus et aquas adpendit mensura</i>
26	egda pokladaše zak(o)ñь daždem̃ · i put̃c̃ tučam̃ь · šumeēim̃ь ·	<i>quando ponebat pluviis legem et viam procellis sonantibus</i>
27	tagda vidē ju · i vzvēsti · i ugotova ju i izslēd(o)va ·	<i>tunc vidit illam et enarravit et praeparavit et investigavit</i>
28	I r(e)če č(lovē)ku se es(т̃) strah̃ b(o)ži · Siē es(т̃) prem(u)dr(o)st̃ь · i ot zla otstupiti razum̃ь ·	<i>et dixit homini ecce timor Domini ipsa est sapientia et recedere a malo intellegen- tia.</i>

- 20 mēsto] *mesto* Dab;
 22 rēsta] *resta* Dab; n(a)šima] *našimi* Dab; slišasta] *slišaste* N₂ Dab;
 23 razumēet̃] *razumeet̃* Dab; put̃ь] *puti* N₂ Vat₅ Dab; i se] *i si* N₂ Dab; mēsto] *mesto* Dab;
 24 sam bo] *sa bo* N₂ Dab; kon(ь)с̃ь] *kon'ci* N₂ Dab; sut̃ь] - Dab;
 25 vētri] *vetri* Dab; brēmi] *brēme* N₂ *breme* Dab; izmērīt̃ mēru] *razmēri v mēru* N₂ *'miri*
v' mēru Dab;
 26 pokladaše] *pokladajut̃* N₂; zak(o)ñь] *k(o)nc̃ь* N₂; tučam̃ь] *tučam̃ь šumeēim̃ь* N₂ Vat₅ Dab;
 27 tagda] *tgda* N₂ *t'gda* Vat₅; vzvēsti] *vzvestiti* Dab; izslēd(o)va] *islēdova* N₂ Vat₅ Dab;
 28 es(т̃)] - N₂ Vat₅ Dab; b(o)ži] *božii* N₂ Dab; es(т̃)] - Dab *es(т̃) č(lovē)ku* N₂.

U hrvatskologoljskim rukopisnim brevijarima *Poemu Mudrosti* imaju samo četiri brevijara, i to: Vatikanski 5 (Vat₅) iz 1379, fol. 196bc; Novljanski 2 (N₂) iz 1459, fol. 215ab; Dabarski (Dab) iz 1486, fol. 97d98a i Moskovski (Mos) iz 1442, fol. 205ab. Za Mos je konstatirano da mu je za predložak *Knjige o Jobu* služio tekst iz Vat₅, pa su, prema tome, i odstupanja između ova dva brevijara gotovo zanemariva. Izrazitije varijante su zapažene između Mos i N₂ odnosno Dab koji su si bliži, premda svi pripadaju istoj južnoj skupini. Od varijanata razlikujemo fonetske, morfološke i leksičke, među kojima su ove dvije posljednje najzanimljivije, a i najizrazitije, jer su direktno povezane s prevodenjem. Od fonetskih varijanata najčešće su one koje se odnose na refleks fonema jat. Refleks - i -, koji je nastao u drugom potpunom gubljenju »jata« zabilježili smo u slijedećim primjerima:

zvēr'ē Mos Vat₅ : zviriē N₂ Dab (stih 1)

prozrēlo Mos Vat₅ N₂ : prozrila Dab (stih 7)

Prvo djelomično gubljenje jata posebno je izraženo u tekstu Dab brevijara:

mēsto Mos Vat₅ N₂ : mesto Dab (u stihovima 1, 6, 12, 20, 23)

věstb Mos Vat5 N2 : vestb Dab (stih 13)

cěni Mos Vat5 N2 : cenī Dab (u stihovima 13, 17)

rěsta Mos Vat5 N2 : resta Dab (stih 22)

razuměetb Mos Vat5 N2 : razumeetb Dab (stih 23)

větri Mos Vat5 N2 : vetri Dab (stih 25)

Što se tiče poluglasa, bilježi se na dva načina : štapić (ʦ) i apostrof (ʼ) u sva četiri brevijara. Vokalizacija jera je redovita kod prijedloga svugdje osim u N2:

va Mos Vat5 Dab : vā N2 (u stihovima 5, 14)

sa Mos Vat5 Dab : sā N2 (stih 14), ali

tagda Mos Dab : t'gda Vat5 tgda N2 (stih 27) i

lavica Dab : l'vica Mos Vat5 N2 (stih 8).

Morfološke varijante često su uzrokovane prevoditeljskim pogreškama, odnosno ispuštanjem nekih dijelova rečenice. Tako u prvom stihu Vat5 i Mos imaju besmislen prijevod:

zlato město es(ʦ) · vziaeat' se

Nom-Acc imenice zlato ne odgovara na ovom mjestu, a nedostaje i oznaka mjesta: lat. *auro locus est in quo conflatur*, a što je u N2 i Dab ispravno: *zlato město estb v nemže vziaeat' se*

Dat. sg. fem. ima nastavke *ê / i* koji se u našem primjeru miješaju:

k' stěni živicē Mos Vat5 : k stěne živici N2 : k s'teni živici Dab (stih 9),

što je odraz prodora palatalnih nastavaka među nepalatalne.¹⁷ Alternacija nastavaka zamijećena je i u stihu 16: kamene N2 ima stariji nastavak za Nom. pl.: kameni Mos Vat5 Dab gdje je uzeta paradigma -i- deklinacije.

Za lat. *viam eius* Acc. sg. (stih 23) jedino Mos ima oblik jednine putb, dok ostali imaju množinu puti.

Isti je slučaj i u stihu 24, gdje za lat. *fines* Nom. sg. odgovara Nom. sg. u Mos i Vat5 kon(b)cb, dok N2 i Dab imaju Nom. pl. kon'ci.

U stihu 25 lat. *qui fecit ventis pondus* zanimljiv je prijevod u Mos Vat5 iže stv(o)ri větri brěmi, gdje se oblik brěmi može tumačiti na dva načina:

1. Imenica brěmi prelazi u kategoriju imenice větrb (-u- deklinacija), te je Acc. pl. na -i- za obje imenice. Obzirom na latinski prijevod naš je netočan: *qui fecit ventis* (Dat. pl.) *pondus* (Acc. sg.) *et aquas adpendit mensura*. U N2 i Dab imamo istinski Acc. ali jednine brěme.¹⁸

2. Postoji mogućnost da je brěmi skraćeni oblik Gen. sg. dakle bez proširene osnove brěmeni.

U svakom slučaju brěmi ulazi u niz dvosložnih imenica ovog stiha koji završavaju na -i-, te je tako zadovoljena i asonanca za kojom se ovdje teži, a koja je inače vrlo česta stilaska figura u našoj *Knjizi o Jobu* uopće. U ovoj poemi posebno moramo naglasiti istančanu upotrebu asonance, ali i aliteracije naizmjenice, naročito u drugom dijelu poeme nakon pitanja:

Ot kudu ubo premudrostb
prihoditb · i kotero město
es(ʦ) razuma · (28,20)

¹⁷ J. HAMM: *Staroslavenska gramatika*, Zagreb 1974, str. 130.

¹⁸ S. IVŠIĆ: *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb 1970, str. 207.

Upotrebom ovih stilskih figura, i to u ovom kontekstu, postiže se simetričnost i ritmička napetost koja cijeloj poemi daje izvanrednu stabilnost lišenu bilo kakve monotonije, što se podudara i s teološkim tumačenjem *Poeme Mudrosti*.

Neodređeni oblik pridjeva b(o)ži (stih 28) u Mos Vat₅ i određeni božij u N₂ i Dab ne razlikuju se u značenju. N₂ i Dab čuvaju stariji oblik, dok Mos i Vat₅ imaju mlađi. Obratno je u 28,3 gdje Mos i Vat₅ i N₂ imaju određeni oblik pridjeva semrtnaê, a jedino Dab semrt'na.

Jedini primjer duala (2. l. aorista) zapažen je u stihu 22: ušima n(a)šima slišasta Mos Vats, dok N₂ i Dab imaju samo oblik množine: ušima našima stišaste.

Što se tiče glagolskih oblika, zabilježili smo samo tri slučaja gdje je različita upotreba u našim tekstovima s obzirom na latinski.

15 n' izmêrit' se Mos Vat₅ ni izmirit se Dab - 3. sg. prez. lat. *nec adpendetur* : ni iz'mêri se N₂ - 3. sg. aor.

17 v'spom(e)net' se Mos Vat₅ - 3. sg. prez. : v'spomenut' se N₂ Dab - 3. pl. prez. lat. *commutabuntur*

26 pokladaše Mos Vat₅ Dab - 3. sg. imper. lat. *ponebat* : pokladajut N₂ - 3. pl. prez.

Leksičke varijante najljepše pokazuju lingvističku naobrazbu i izražajnu slobodu prevoditelja, odnosno prepisivača. Kad glagoljaš ne nalazi adekvatan izraz, upotrebljava neki opći neutralni termin kao npr. u prvom i drugom stihu, gdje za lat. *conflatur / tollitur* imamo isti prijevod vzimaet se / vz(i)mlet' se u Mos i Vat₅, dok u N₂ u prvom stihu pisar nalazi glagol zdimaet' se. To je jedini zabilježeni primjer, čiju smo štur potvrdu našli u Rječniku JAZU (t. 22, Zagreb 1975, str. 692), a osnova mu je dimati.¹⁹ U primjeru u Dab je na istu osnovu dodan prefiks vz- pa imamo glagol v'zdimaet se. Stvar postaje zamršenija kad u slovu Sv. Antuna Padovanskog u N₂ 428a gdje je citiran isti stih iz Joba, imamo glagol izdimaet' se,²⁰ koji je zabilježen u Rječniku JAZU (t. 4, Zagreb 1892-1897, str. 157), dok na istom mjestu u Vat₅ 116d stoji vzdimaet se. Ovaj pak glagol nalazimo u ruskom вздымается - "podizati se gore", i u ukrajinskom вздыматися u istom značenju.²¹ Čini se, dakle, da je ovdje riječ o jednom vrlo starom, kasnije ne tako čestom glagolu, koji zbog nerazumijevanja ima navedene varijante.

Glagol stranovati lat. *peregrinari* - putovati po tuđini, lutati, možemo također uvrstiti u kategoriju arhaizama u našim tekstovima. Ne susrećemo ga gotovo nigdje, a zabilježeni primjeri su jedino u crkvenoslavenskoj hrvatskoj redakciji (v. materijale za Rječnik crkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije u Staroslavenskom zavodu u Zagrebu). Kao takav, glagol je zabilježen jedino u Miklošičevu rječniku.²² Prošireni pridjevski oblik stranьъ na -ski, daje oblik stranjski od kuda dolazi istočnoslavenska varijanta страньствовать,²³ još uvijek aktivna u ruskom jeziku.

¹⁹ indoevr. *dū > *dymati (ū > y) + prefiks *sb / zb*.

²⁰ On'dê srembro i mitalb kopaet se .
on'dê zlatu mêsto idêže izdimaet' se
on'dê gvozdie ot z(e)mle vzimaet' se

N₂ 428a/12-17

²¹ M. FASMER: *Этимологический словарь русского языка*, Moskva 1964, t. I, str. 558.

²² F. MIKLOSICH: *Lexicon-palaeoslovenico-graeco-latinum*, Wien 1963, str. 887.

²³ P. SKOK: *Etimološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, Zageb 1973, t. III, str. 341.

Pogledajmo sada zanimljivosti prijevoda stihova 15-16-17. Ono što zapažamo odmah, to je naglašena nazočnost dragulja i plemenitih metala koji inzistiraju na sjaju, ljepoti, ali i neuhvatljivosti. To je najljepši način da se negacijom lijepog u konkretnim pojmovima pokuša objasniti neuhvatljivost i neshvaćanje apstraktnog pojma MUDROST Dvostrukom anaforam *ne / ni* ovdje se postiže gradacija, ali i eliminacija svega konkretnoga (zlato, srebro, sardon, safir, staklo). Ali cilj nije odgovor, već pitanje (stih 20.). Zlato je ovdje, čini se, nešto što je imalo najveću vrijednost i na njega se aludira tri puta.²⁴

Nabrajanje svih ostalih dragocjenosti pojačava njegovu cijenu i vrijednost, npr. srebro, sardon, safir i staklo.²⁵ U stihu 15 lat. *aurum obrizum* grč. χρυσίον ὀβριζόν u posebnom značenju čisto zlato prevedeno je kod nas sintagmom *zlato učineno* N₂ Dab *učino* (sic!) Mos Vats u kojoj je glagol *učiniti* posebno obilježen. Ovo je jedan od rijetkih primjera koji se susreću još jedino u *Drugoj Knjizi Ljetopisa* (2 Par 3,5) koja nije prevedena u našim brevijarima. Prvi dio stiha 16 također se odnosi na zlato, ali to u našem primjeru nije vidljivo, jer je došlo do pogrešnog čitanja lat. teksta i time nesuvislog prijevoda, budući da je lat. *Indiae* uzeto kao *in die - v' dan'*, pa imamo: *očr'vleno v' danj obraza* lat. *tinctis Indiae coloribus*, što imaju sva četiri naša brevijara. LXX na datom mjestu ima χρυσίω Ωφιρ.²⁶ Ofirsko zlato je nadaleko čuveno, do te mjere da je samo ima *Ofir* postalo sinonimom za zlato. U Jobu se ono spominje dva puta:

22,24	tad ćeš odbaciti zlato u prašinu i ofirsko blago u šljunak potočni	Θήση ἐπὶ χάρματι ἐν πέτρῳ καὶ ὡς πέτρῳ χεμάρρους Ωφιρ.
-------	---	---

i u našem stihu 16:

ne mjeri se ona zlatom ofirskim	καὶ οὐ συμβαστακθήσεια χρυσίω Ωφιρ.
---------------------------------	-------------------------------------

Jedino Vulgata ni u jednom od ova dva primjera ne spominje ime *Ofir*, pa prema tome ni naši glagoljski tekstovi. Da Sv. Jeronimu nije bilo poznato ime *Ofir*, ne bismo mogli reći, jer ga ima u 1Reg 9,28 (*in Ophir*), 10,11 (*aurum de Ophir*), 2Par 8,18 (*in Ophir*), 9, 10 (*aurum de Ophir*), te u Jr 10,9 (*aurum de Ophaz* [sic!]). Gdje se nalazilo mjesto Ofir²⁷ danas se točno ne zna. Postoje tri pravca istraživanja lokacije *Ofir*. Prema prvom *Ofir* je smješten u Arabiji,²⁸ prema drugom u Africi,²⁹ a prema mišljenju treće grupe učenjaka *Ofir* se nalazi u Indiji.³⁰ Na

²⁴ U našim glagoljskim prijevodima dva puta, jer je došlo do nerazumijevanja drugog primjera, odnosno stiha 16.

²⁵ Sardon i safir - crveno i plavo, elementi su babilonske mitologije, i često se spominju upravo u *Knjizi o Jobu*. cf. Ch. VIROLLEAND: *Légendes de Babylone et de Canaan*, Paris 1949, str. 46-60.

²⁶ Ofir - LXX ima ove varijante: Οὐφιρ, Ωφιρ, Σοφιρ, Σοφειρα, Σοφηρα, Σουφιρ, Σουφιρ.

²⁷ G. RYCKMANS: *Ophir*, Supplément au Dictionnaire de la Bible, Paris 1959, str. 744-751.

²⁸ C. Conti ima najjače dokaze da Ofir identificira s mjestom Ma'afir »... un de' più ricchi e commerciali distretti dell' Arabia meridionale.« cf. C. CONTI: *Storia d'Ethiopia I*, Milano 1928, str. 53.

²⁹ Etimologija riječi Afrika izvlači se iz imena Ofir → Afer → Afrika. cf. W. F. ALBRIGHT: *Archeology and the Religion of Israel*, 132, 134, 135, Balti 1946.

³⁰ R. SCHREIDEN: *Les entreprises navales du roi Salomon*, Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves, XIII, Bruxelles 1953, str. 587-590.

grčkoj tradiciji na kojoj je nastala LXX, Itala, a i Vulgata, zasnovana je transkripcija lokaliteta *Ofir* / *Σοφίρα*, dakle sa Σ, iz koje se izvodi veza sa mjestom *Sopfir*, što je stari naziv za lokalitet Supara ili Sopārā (60 km sjeverno od Bombaja).³¹ Ostaje, međutim, otvoreno pitanje zašto je Sv. Jeronim samo na ovom mjestu u *Knjizi o Jobu* 28,16, *Ophir* preveo s *Indiae*, a ne i drugdje.

Kako smo do sada u ovoj studiji govorili o prevoditeljskim vještinama i nekim promašajima, razotkrivajući pritom jezično i duhovno blago naših glagoljaša, na kraju ćemo upozoriti na četiri posljednja stiha 23-27, koja se ističu svojom savršenošću.³² Upravo ovdje dolazi do izražaja čovjekova nemoć razotkrivanja MUDROSTI, čija opstojnost i cjelokupnost pripada jedino Bogu, dakle Savršenstvu. Ljepota našeg prijevoda ogleda se u ritmu postignutom naglašenom pravilnom upotrebom asonance i aliteracije, čime se daje mogućnost stvaranja posebnog psiho-estetskog dojma. Alternacijom fonostilema ističe se ritmičko pulsiranje, npr.:

- 23 g(ospod)ь razuměetъ putъ ee
i se znaet město ee
25 Ie stv(o)ri větri brěmi ·
vodi izměritъ měru ·

Ponavljanjem kao stilskim sredstvom razbija se monotonija, a tekst postaje ekspresivniji s intenzivnijim značenjem odabrane riječi (v. stih 23):

- 27 tagda vidě ju i vzvěsti ·
i ugotova ju i izslěd(o)va

Izvanredan primjer ubrzanog ritma u stihovima 26-27 daju najprije sukcesivni dativi,³³

egda pokladaše za(ko)нь daždem
i putъ tučamъ · šumečimъ

i zatim aoristi,

tagda vidě ju i vzvěsti ·
i ugotova ju i izslěd(d)va

³¹ v. bilj. 30.; G. RYCKMANS: *l'Ancien Testament et l'Orient*, Louvain 1957, str. 98.

³² *Poema Mudrosti* iz Knjige o Jobu poslužila je kao izvor autoru *Pohvale Mudrosti* u Baruhovoj knjizi (3,9 - 4,4) koja se smješta u II. stoljeće. Ovdje autor razvija postavljenu ideju u Jobu i daje joj himnodijski kraj (Baruh 3,37) koji čvrsto počiva na stihovima 23-27 iz Joba. U Baruhu nadahnuti autor dopunjava i nadograđuje model iz Joba, te zatvara svoju poemu s dva trijumfalna stiha koja osvjetljavaju nadu Izraela i prefiguraciju kršćanstva u Inkarnaciju Logosa. cf. (Hb 1,1-2; J 1,14).

³³ To je *dativus commodi et incommodi* - dativ koristi i štete, jedan od niza bogate sintaktičke funkcionalnosti dativa, vrlo često nazočne u našim tekstovima. cf. E. HERCIGONJA: *Nad iskonom hrvatske knjige*, Zagreb, 1983, str. 434-436.

da bi se smirenje postiglo prezentom u posljednjem stihu, za koji se inače smatra da ne pripada poemi,³⁴ te de je kao zaključak dodan iznenada i slučajno:³⁵

I r(e)če č(lovê)ku se es(ṭb)
strah̄ b(o)ži · Siê es(ṭb)
prem(u)dr(o)st̄b̄ · i ot zla
otstupiti razumb̄

Ovo kratko istraživanje zasnovano samo na jednoj glavi *Knjige o Jobu*, potvrđuje već poznate stavove o širokom jezičnom znanju glagoljaša i njihovu izraženom stilističkom senzibilitetu, te o traženju adekvatnih izraza i njihovom prilagođavanju trenutačnom jezičnom stanju i svrsi teksta.

Poznato je da je *Knjiga o Jobu* bila vrlo privlačna, te da nije bila isključivo crkveno štivo. Njena kontrastna tema dobra i zla, duše i tijela, Joba i Sotone, sukladna s binarnošću svjetonazora epohe, utjecala je na prevoditeljski izraz koji se nastojao ostvariti do savršenstva, upravo onako kakva je i sama *Knjiga o Jobu* u cjelini.

Résumé

LE LIVRE DE JOB CROATOGLAGOLITIQUE Poème sur la Sagesse

Le sujet de cet article est le Poème sur la Sagesse, chapitre 28 du Livre de Job d'Ancien Testament. D'après G. Fohrer le Poème sur la Sagesse n'est pas de l'auteur de Job et constitue une addition postérieure, provenant d'un contexte tout autre concernant son fond et sa forme.

On a ici spécialement parlé du Poème sur la Sagesse dans des manuscrits croatoglagolitiques qui le contiennent. Ce sont quatre bréviaires: N₂, Dab, Vats et Mos. Le texte du Mose est donné en entier en translittération latine, complété par des variantes d'autres bréviaires. On a profondément étudié les fautes de scribes, puis les variantes concernant la morphologie et le lexique qui nous découvrent les rapports entre les textes glagolitiques et latin. Tout ces recherches, enrichies par une étude stylistique, montrent un grand savoir linguistique de prêtres glagolites et leur sensibilité stylistique montrés surtout ici en plein d'expression.

³⁴ Takvo stajalište zauzela je većina istaknutih učenjaka egzegeta (Dhorme, Fohrer, Lods, Lamparter, Pfeiffer, Kuhl, Pope itd). Jedino König (*Das Buch Hiob eingeleitet, übersetzt und enklärt*, Gütersloh 1929, str. 287.) i Robinson (*The Cross in the OT*, London SCM Press 1955, str. 38.) vide u ovom posljednjem stihu »the main idea«.

³⁵ J. LEVEQUE: *Job et son Dieu*, Paris 1970, t. II, str. 595.